

ההקדמה למהדורה השנייה מאת אהרן ברק

בספרו על המויות מבית המשפט (תשי"ג) כתב השופט ש' ז' חשין:

"אני חייב להודות, כי בכל פעם שצוואה באה לידי, זע משהו בתוך לבי. בצוואתו של אדם גלומים לעתים מיטב שאיפותיו ובחירי חלומות חייו, ולעולם מלווה אותך ההרגשה העגומה, כל הנה היה אדם ואיננו, ומכל הווייתו, מכל עצמותו, נשתיירו רק גליונות נייר אלה. ואתה – שהנך זר למנוח, ולא עמדת מקרוב על ארחות חייו ועל מאווי לכבו, אתה מצווה להחליט ולקבוע אם יקומו ויהיו דברי המת, ואם יהיו כלא היו." (עמ' 144)

השופט ש' ז' חשין קלע היטב להרגשה המלווה כל שופט העוסק בתוקפה של הצוואה ובמובנה. האחריות היא גדולה, שהרי המצווה שוב אינו בחיים. אין אפשרות לשמוע את דעתו. השופט חושש, שמא לא קלע לאומד דעתו. מספרים על השופט האנגלי EVE אשר עסק רבות בצוואות, כי העיר במהלך אחד המשפטים:

"אני נרעד מהמחשבה כי בבוא יומי יהא עלי לפגוש בכל אותם מצווים אשר את רצונם עלי אדמות סיכלתי בפסקי דין שנתתי."

(מובא ב־(R. Megarry *Miscellany-at-Law*, 142 (1955)

מכאן הזהירות הרבה הנדרשת מכל שופט שעה שהוא בוחן את תוקפה ואת מובנה של צוואה. זהירות זו עוברת כחוט השני בספרו של השופט שוחט. תוך ניתוח מקיף ויסודי של הוראות חוק הירושה, התשכ"ה-1965, והפסיקה אשר פירשה אותו, פורס השופט שוחט מסכת סדורה של דינים באשר לפגמים בצוואה. פגמים אלה כוללים את הפגמים הצורניים ואת הפגמים המהותיים גם יחד. כל אחד מאלה מנותח ביד אמן המכיר יפה את הדינים – הן בהיבטיהם המעשיים (כעורך דין וכשופט) והן בהיבטיהם העיוניים. מהדורה שניה זו – כמו קודמתה המהדורה הראשונה – ישמשו היטב את איש המעשה ואת החוקר. הלשון הפשוטה והבהירה, הניתוח, החד והחרף, העמדה הביקורתית והבונה – כל אלה מעמידים ספר זה בשורה הראשונה של ספרים מסוגם בספרות הישראלית.

נקודת המוצא העיונית הינה כי הצוואה תקיפה. הוראה מפורשת בעניין זה מצוייה לעניין פירושה של הצוואה. הגיונה חל ביתר שאת שעה שתוקפה עומד לכחינה. בכך ניתן ביטוי לעקרון הגדול, כי יש לכבד את רצון המת. זהו עקרון ידוע של המשפט העברי ("מצווה לקיים דברי המת"), אשר מהווה חלק מתרבותנו הכללית והמשפטית. הוא נגזר מהאוטונומיה של הרצון הפרטי, המהווה חלק מהזכות החוקתית בדבר כבוד האדם. מכאן, שהנטל מוטל על המבקש להראות כי הצוואה פגומה. נטל זה אינו קל, שכן גישתו של חוק הירושה היא מהותית ולא פורמלית. חוק הירושה שלנו הוא מהחוקים היותר ליברליים בעולם המערבי. דבר זה צריך להשליך גם על גישתו של השופט בישראל. גישתו צריכה אך היא להיות מהותית ולא פורמלית. "לא הצורה עיקר אלא התוכן, לא הקנקן אלא מה שיש בו, וכמו דיני היושר מימי עולם, כך המחוקק דנא מביט אל כוונת

הקדמה

העושה ולא אל צורת המעשה" (השופט ח' כהן בע"א 869/75 בריל נ' היועץ המשפטי
לממשלה פ"ד ל"ב (1) 101,98)

גישה זו עוברת כחוט השני בספר חשוב זה. הברכה והתודה לשופט שוחט.

אהרן ברק

ההקדמה למהדורה הראשונה מאת פרופ' מנשה שאוה ז"ל

הצוואה מאפשרת לאדם להוריש מנכסיו, על-פי רצונו, לאנשים שאינם יורשים על-פי הדין, או לחלק ליורשיו על-פי דין בצורה אחרת מזו הניתנת להם על-פי חוק. בהעדר צוואה, או עם פסילתה של צוואה קיימת, תתחלק הירושה בין היורשים על-פי דין בהתאם לצורת החלוקה שקובע החוק. מכאן, אחד הנושאים השכיחים ביותר בבית-המשפט, בדונם בענייני צוואות, הוא הנושא של פגמים בצוואות; כאשר מצד אחד, יש מי שרוצה לפסול את הצוואה (או חלק ממנה) בשל הפגמים שנפלו בה, ומצד שני יש מי שרוצה לקיים את הצוואה על-אף הפגמים המצויים בה.

בספר חדש, מקיף וממצה, מנתח המחבר, בכישרון רב, את הצוואה במשפט הישראלי על הדרכים השונות לעשייתה, מציג באופן ברור את התנאים הדרושים לקיומה ועוסק באופן פרטני בפגמים השונים העלולים ליפול בה ולהביא לפסילתה.

ספר זה, שיסודו בעבודת גמר של המחבר לצורך קבלת התואר "מוסמך למשפטים" בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב – כולל סקירה היסטורית של התפתחות החקיקה הישראלית בענייני צוואות, ככל שהיא נוגעת לנושא הפגמים בצוואות, תוך התייחסות מקיפה ומעניינת לפסיקה שניתנה לאורך השנים בתחום זה, ובמיוחד בשנים האחרונות.

סוגיות משפטיות רבות, הנוגעות לתוקף הצוואה מבחינה פורמלית ומבחינה מהותית, זוכות לדיון משפטי מעמיק וענייני. כושרו של המצווה להבחין בטיבה של צוואה, ההשפעה הבלתי הוגנת המופעלת עליו כמו גם מהות האיום, האונס, התחבולה והתרמית העלולים להביא לפסילת הצוואה, ושאלת המעורבות בעריכת הצוואה – כל אלה הם רק חלק מן הנושאים הרבים והחשובים בהם עוסק ספר זה.

הספר אינו עוסק רק בתיאור המצב המשפטי הקיים בסוגיות השונות, בהן הוא דן, אלא הוא גם מציג בנושאים שונים, גישה אחרת שאינה תואמת את הפסיקה, ואשר המחבר משתדל לשכנעו בסבירותה. כך, למשל, מציג המחבר גישה אחרת בכל הנוגע לפרשנות הראויה של סעיף 25 לחוק הירושה, תשכ"ה-1965 ולשיקול-הדעת שעל בית-המשפט להפעיל ביישומו של סעיף זה, הן על צוואות הפגומות בפגם פורמלי והן על צוואות, שנטען לגביהן, כי נגועות הן, בנוסף, גם בפגם מהותי. את גישתו זו הוא מבסס על תיקון מס' 7 לחוק הירושה, שנתקבל בשנת 1985, מצד אחד; ועל חירות הציווי והמצווה לקיים דבר המת מצד שני, אשר הועלו למעלה של זכות יסוד בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, דבר המצדיק לדבריו את השינוי המוצע.

פרק נרחב מקדיש המחבר ל"השפעה בלתי-הוגנת" בצוואות. סוגיה חשובה זו נבחנת בספר, לאורכה ולרוחבה, תוך שימת דגש מיוחד על הצורך, לדבריו, בשינוי ההלכה בכל הנוגע לשאלת נטל השכנוע במקרה של יחסי אמון ו/או "תלות יסודית ומקיפה" של המצווה בנהנה.

לקראת סוף הספר מקדיש המחבר פרק מעניין לדיני ראיות והפרוצדורה הנהוגים בבית המשפט לענייני משפחה וההשלכות שיש לסעיף 8 לחוק בית-המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995 על תביעות המוגשות בפני בית-משפט זה, על-פי חוק הירושה, לרבות התנגדויות לצוואות בגין פגמים שנפלו בהן.

לכל אלה העוסקים בדיני צוואות, בין אלה המעוניינים להבטיח את קיום רצונו של המצווה ובין אלה המעוניינים להביא לפסילתה של הצוואה, או חלק ממנה, מהווה ספר זה כלי רב חשיבות בעבודתם.

פרופ' מנשה שאוה

פרופ' מן המנין, הפקולטה למשפטים אוניברסיטת תל-אביב

ניסן-התשנ"ח